

טרבלינקה

(Treblinka). מחנה השמדה, אחד משלושת המחנות שהופעלו במסגרת 'מבצע רינהרד'. מחנה טרבלינקה הוקם בצפון-מזרח הגנרלגוברנמן, ארבע ק"מ מן הכפר ותחנת הרכבת טרבלינקה, לא הרחק ממאלקיניה (Malkinia), שבה תחנת רכבת על קו מסילת-הברזל הראשית ורשה-ביאליסטוק. מקום המחנה היה באיזור דליל אוכלוסין, מכוסה יער ומוסתר בחורש סביב. מאביב 1941 היה במרחק קילומטרים אחדים מן המקום מחנה עונשין שנקרא 'טרבלינקה 1', הוחזקו בו אסירים פולנים ויהודים והם הועסקו במחצבה לצורכי הביצורים בגבול המפריד בין ברית-המועצות ובין גרמניה. בסוף מאי-תחילת יוני 1942 הושלמה בנייתו. עבודות הבנייה נעשו בידי חברות גרמניות והועסקו בהן אסירים מטרבלינקה 1 וכן יהודים שהובאו מעיירות שבאיזור. בד-בבד עם הקמת המבנים ותאי הגזים החלו בהנחת שלוחה של מסילת-ברזל לתוך המחנה. בשטח המחנה נחפרו בורות ענקים שנועדו להטמנת גופות הנרצחים.

המחנה היה בנוי בצורה מלבנית, אורכו 600 מטרים ורוחבו 400 מטרים. גדר תיל כפולה הקיפה את המחנה. הגדר הפנימית היתה שזורה בענפי עצים שהסתירו מבחוץ את שטח המחנה ואת הנעשה בתוכו. מגדלי שמירה בגובה של כשמונה מטרים הוצבו בפינות המחנה ולאורך הגדרות. המחנה היה מחולק לשלושה אזורים: איזור המגורים, איזור הקבלה, ואיזור ההשמדה.

'איזור המגורים'

כלל את המבנים שבהם התגוררו אנשי הס"ס והזקיפים האוקראינים, וכן מבנים שבהם שוכנו המשרדים, המרפאה, המחסנים ובתי-המלאכה. בשטח מגודר ומופרד נמצאו צריפי המגורים של האסירים היהודים, בתי-המלאכה לחייטות ולסנדלרות וכן הנגריה, שבהם הועסקו האסירים הללו.

'איזור הקבלה'

כלל את חלקו של המחנה שלשם הובאו המשלוחים ובתוכו נעשו הפעולות השונות לפני שהקורבנות הובלו לתאי הגזים. נכללו בו רציף הרכבת ושלוחת מסילת-ברזל, וכן מיגרש מגודר שנקרא 'מיגרש המשלוחים', שבו היו שני צריפים ובהם נצטוו הקורבנות להתפשט. מיגרש אחר בקרבת רציף הרכבת, ובו שני צריפים גדולים, שהיו מחסנים לאחסון חפציהם של הקורבנות ולמיונם.

'איזור ההשמדה'

או 'המחנה העליון', כפי שכינהו הגרמנים – היה בחלק הדרומי-המזרחי של המחנה. שטחו של 'איזור ההשמדה' היה 250X200 מטר בלבד, והוא היה מגודר ומופרד לחלוטין משאר חלקי המחנה. שלושת תאי הגזים, כול אחד בגודל של 4X4 מטרים, הותקנו במבנה לבנים. מנוע דיזל, שהוצב בסככה בסמוך למבנה, החדיר גז חד-תחמוצת הפחמן לתוך התאים באמצעות מערכת צינורות שחוברו לתקרת התאים ובקציהם ראשי מקלחת רגילים, שיצרו, לשם הטעיה, רושם של בית-רחצה. הכניסה לתאי הגזים היתה מתוך פרוזדור שבחזית הבניין, ובפנים – מול דלת הכניסה – היתה על דלת, ודרכה הוצאו גוויות הקורבנות. במרחק של 150-200 מטרים ממזרח לתאי הגזים נחפרו בורות ענקיים לקבורת הנרצחים. בין 'איזור הקבלה' ל'איזור ההשמדה' הוליכה דרך צרה, שגדרותיה משני צידיה שזורות בענפים, וכינויה 'צינור'. בדרך הזאת הובלו הקורבנות הערומים מהאיזור שבו התפשטו לתוך תאי הגזים. מפקדו הראשון של מחנה טרבלינקה היה ס"ס אוברשטורמפירר אירמפריד אברל, רופא ששרת קודם לכן במבצע אותנסייה. באוגוסט 1942 אברל הוחלף ע"י ס"ס אוברשטורמפירר פרנץ שטנגל, שלפני כן היה מפקד מחנה סוביבור. הצוות הגרמני במחנה היו 20-30 אנשי ס"ס, רובם ככולם מקרב אנשי מיבצע אותנסייה. הגרמנים מילאו במחנה תפקידי פיקוד ומינהלה. במחנה שירתה גם פלוגת אוקראינים ובה 90-120 חיילים, ואנשיה הועסקו בתפקידי שמירה ואבטחה, היינו, מניעת בריחה של הקורבנות היהודים המובאים למחנה והתנגדות מצידם. אחדים מהאוקראינים הועסקו בהפעלת תאי הגזים ובתפקידי שירות אחרים. רוב האוקראינים היו שבויי-מלחמה סובייטיים שהתנדבו לשרת את הגרמנים. הם אורגנו והוכשרו לתפקידים שקיבלו במחנה טרוניקי. ביחידת האוקראינים שירתו גם שבויי-מלחמה סובייטיים ממוצא גרמני - הפולקסדויטשה, והם היו בדרך-כלל מפקדי מחלקות או מפקדי כיתות. במחנה הוחזקו גם בין 700 ל-1,000 אסירים יהודים, והם אולצו לעשות את כול העבודות הפיסיות במחנה, ובכללן תהליך ההשמדה, וכן עסקו בעבודות לצורכי שירות לסגל הגרמני והאוקראיני.

קבוצות של אסירים יהודים עבדו גם בעבודת בניו והסוואה, שנמשכו גם בזמן שנעשו במקום פעולות ההשמדה. האסירים היהודים הוצאו מתוך המשלוחים שהובאו להשמדה, הוחזקו בעבודות השונות רק ימים או שבועות אחדים, ואחר-כך נלקחו לתאי הגזים, ובמקומם באו יהודים אחרים מהמשלוחים. בספטמבר 1942 החליטו מפקדי המחנה לזרז את תהליך הרצח ולקצר את הזמן הדרוש לחיסול המשלוחים. לשם כך הוחזקה קבוצה קבועה של אסירים יהודים שהופקדה על עבודות מסוימות, וחדלו החילופים התדירים של האסירים. אך למעשה לא החזיקו האסירים מעמד במחנה יותר מחודשים אחדים, מחמת הסלקציות, עונשי המוות

על העבירות הקלות ביותר, המחלות, המגיפות, ההתאבדויות ועוד. בין האסירים היהודים הקבועים במחנה היו כ-50 נשים, בתפקידי שירותים במכבסות ובמטבח. חלק מהן היה מוצב ב'איזור ההשמדה'.

טכניקת ההשמדה בטרבלינקה הועתקה ממחנות בלז'ץ וסוביבור, שקדמו לטרבלינקה. רכבת בת 60 קרונות משא (בדרך-כלל) ובהן 6,000-7,000 נפש, היתה מגיעה לתחנת הרכבת שבכפר טרבלינקה. 20 קרונות נותקו מהרכבת והקטר הכניסם לתוך המחנה. שאר הקרונות המתינו בתחנה, שבה היו משמרות מוגברים של אוקראינים.

אחד ממפקדי המחנה פנה ליורדים מהרכבת ולצורך הטעיית הקורבנות אמר להם 'שהם הגיעו למחנה מעבר וממנו יישלחו למחנות עבודה, ולשם-כך, לפני יציאתם להמשך הדרך, עליהם לעבור רחצה במקלחת ובגדיהם יעברו חיטוי. כסף ודברי ערך עליהם להפקיד, ואלה יוחזרו להם אחרי הרחצה'. בתום הודעתו הוכנסו היהודים למיגרש המשלוחים. בשער הכניסה למיגרש הופנו הגברים לצד ימין והנשים לצד שמאל. פעולה זו נעשתה במהירות אגב ריצה, ואגב מכות וצעקות השומרים.

הנשים והילדים הוכנסו לצריף בצד שמאל של המיגרש, שם היה עליהם להתפשט, ובהיותם עירומים הורצו דרך ה'צינור' [Schlauch] לתאי הגזים. בסתיו 1942 החלו לגזוז את שיער הנשים, והדבר נעשה מאחורי מחיצה מיוחדת שהוצבה בצריף שבו הוסרו הבגדים. לאחר שנדחסו הקורבנות לתאי הגזים, המוסווים כמקלחות, הופעל המנוע שהזרים חד-תחמוצת הפחמן [Carbon Monoxide], ובתוך פחות מחצי שעה נחנקו כולם. גוויות הנרצחים הוצאו מתוך התאים, הוטלו לבורות וכוסו. בגמר השמדת הנשים והילדים נלקחו הגברים, שעד אז הוחזקו עירומים במיגרש המשלוחים, דרך ה'צינור' אל תאי הגזים. תחילה ארך חיסול הקורבנות שבתוך 20 הקרונות שלוש-ארבע שעות. אחר-כך קוצר התהליך לשעה-שעתיים.

במקביל לפעולת ההשמדה עסקו בניקוי הקרונות שברציף מגוויות המתים בדרך, מחפצים ומהפסולת שנערמו בפנים. עסקה בכך קבוצה של כ-50 אסירים יהודים. לאחר הניקוי הוצאה הרכבת שבשטח המחנה, כדי לאפשר ל-20 קרונות אחרים עמוסי אדם, שחיכו בתחנה להיכנס למחנה. באותו זמן הופעלה קבוצת אסירים אחרת, גם היא בת 50 איש, בהוצאת החפצים והבגדים שהשאירו אחריהם הנרצחים בצריף שבו התפשטו 'במיגרש המשלוחים', והעבירה אותם 'למיגרש המיון', ואילו ב'מיגרש המיון' עסקה קבוצת אסירים, בת כ-100 איש, בחיפוש כסף ודברי ערך שהוטמנו ונותרו במטענים ובבגדים, הוסרו מבגדי הנרצחים, הטלאי הצהוב, וכן סימני זיהוי אחרים, חוסלו תעודות הזהות והדרכונים, והחפצים הממוינים הוכנו למשלוח אל מחוץ למחנה. 'באיזור ההשמדה' הוחזקו 200-300 אסירים יהודים בנפרד משאר האסירים היהודים במחנה. הם הועסקו בהוצאת הגוויות ובניקוי תאי הגזים, בעקירת שיני זהב מגוויות הנרצחים ובהטמנת הקורבנות. בתחילת אביב 1943 החלו בשריפת

הגויות ובטישטוש עקבות מלאכת הרצח, ודבר זה אולצו לעשות אסירים יהודים ש'באיזור ההשמדה'.

כמו בבלז'ץ ובסוביבור, כן גם בטרבלינקה התברר, שקיבולת תאי הגזים, ששטחם הכולל היה 48 מטרים רבועים, היא צוואר-הבקבוק בתהליך ההשמדה. לפיכך נוספו תאי גז חדשים, ובין תחילת ספטמבר לתחילת אוקטובר 1942 נבנו במחנה עוד עשרה תאי גז (ולפי כמה מקורות – ששה) ששטחם הכולל היה 320 מטרים רבועים. התאים הוקמו בתוך מבנה לבנים שבמרכזו פרוזדור. הגויות הוצאו דרך דלתות שהיו נפתחות מבחוץ. התאים החדשים איפשרו להכניס לתוכם בו-זמנית את כול הקורבנות, גברים, נשים וטף, שהובאו ב-20 קרונות ואף יותר מכן.

במסגרת 'ייעול' תהליך ההשמדה הוקם גם ה'לאזארט'. בבוא משלוח של יהודים הוצאו ממנו כול אותם שלא היה בכוחם ללכת במסלול הרגיל לתאי הגזים. נאמר להם שהם נלקחים ל'לאזארט' (Lazarett, בית-חולים), ואכן הם נלקחו למקום סגור שדגל ה'צלב האדום' התנוסס עליו. בתוך השטח הסגור היה בור והאנשים שהובאו פנימה נורו במקום בידי איש ס"ס או בידי אוקראינים.

פעולות השמדת ההמונים החלו בטרבלינקה ב-23 ביולי 1942, והמשלוחים הראשונים שהגיעו לשם היו מגטו ורשה, שבו נערך אז גירוש המונים. בין 23 ביולי ל-21 בספטמבר נרצחו בטרבלינקה 254,000 יהודים מורשה. בסך-הכול נרצחו בטרבלינקה כ-366,000 יהודים ממחוז ורשה, כ-337,000 יהודים ממחוז רדום, וכ-35,000 יהודים ממחוז לובלין, רובם המכריע עד לחורף של 1942-1943. בסך-הכול נרצחו בטרבלינקה כ-738,000 יהודים משטחי הגנרלגוברנמן בפולין.

ממחוז ביאליסטוק נרצחו בטרבלינקה יותר מ-107,000 יהודים, רובם המכריע בחודשים נובמבר 1942 – ינואר 1943.

בקיץ ובסתיו 1942 מצאו את מותם בטרבלינקה כ-7,000 יהודים מסלובקיה שהובאו לגטאות של הגנרלגוברנמן. בין 5-ל-25 באוקטובר 1942 הגיעו לטרבלינקה ונרצחו שם כ-8,000 יהודים בחמישה משלוחים מגטו טרזינשטט. במחצית השנייה של חודש מרס 1943 נשלחו לטרבלינקה ונרצחו יותר מ-4,000 מיהודי יוון שהתגוררו בשטחי תרקיה שסופחה לבולגריה. ובסוף מרס ותחילת אפריל נרצחו בטרבלינקה כ-7,000 יהודים משטחי מקדוניה היוגוסלובית, שאף היא סופחה לבולגריה. בסוף מרס 1943 הגיע לטרבלינקה משלוח אחד של כ-2,800 יהודים מסלובניקי שביוון. בסך-הכול נרצחו בטרבלינקה כ-29,000 יהודים שהובאו מחוץ לשטחי פולין.

בטרבלינקה נרצחו גם כ-2,000 צוענים. בסך-הכול נרצחו במחנה זה כ-870,000 נפש. השמדת ההמונים בטרבלינקה נמשכה עד אפריל 1943. לאחר אותו תאריך הגיעו משלוחים מעטים בלבד. המחנה טרבלינקה סיים את תפקידו. בסוף פברואר-תחילת מרס 1943 ביקר

הינריך הימלר בטרבלינקה ובהתאם להוראותיו החלו במיבצע שריפת הגויות של הנרצחים [במסגרת 'מבצע 1005']. קברי ההמונים נפתחו, גויות הנרצחים הוצאו ונשרפו במדורות ענקיות. העצמות רוסקו לחתיכות ונקברו שוב עם האפר בבורות הקבורה הקודמים. מיבצע השריפה וטשטוש העקבות נמשך עד סוף יולי-תחילת אוגוסט 1943, וכאמור, הועסקו בו האסירים היהודים שב'איזור ההשמדה'. עם השלמת שריפת הגויות עמד מחנה טרבלינקה להיסגר בסתיו 1943.

מאות מהמגורשים לטרבלינקה ברחו מהרכבות בדרך למחנה. רוב הבורחים נהרגו בקפיצה מהרכבת או מכדורי הזקיפים במשמרות הליווי, אחרים נתפסו בידי שומרי מסילות-הברזל או הוסגרו למשטרה בידי האוכלוסייה המקומית. חלק מהבורחים הצליח להגיע לגטאות שעוד התקיימו באותו זמן, אך אף הם נרצחו כשהגיע תורם של יושבי אותם גטאות להישלח למחנות השמדה. בריחות רבות היו מהמחנה, בעיקר בחודשי קימו הראשונים, לפני שהונהגו הסדרי ביטחון ושמירה קפדניים. הבריחות נעשו בלילות דרך הגדרות, או בתוך הקרונות עם חפצי הנרצחים שהוצאו מהמחנה. הבורחים הסתתרו בין ערימות החפצים. נעשו גם נסיונות לברוח דרך מנהרה שנחפרה מהמחנה אל מחוץ לגדרות, אך הבורחים בדרך זו נתפסו ונתלו בפומבי. רק מעטים מאוד מקרב הבורחים ניצלו. במרוצת הזמן תוגברו סדרי השמירה, וכתגמול על עול אסיר שברח הוצאו להורג עשרה אסירים יהודים. אמצעים אלה מנעו אפשרויות בריחה.

בתוך טרבלינקה היו מקרים אחדים של התנגדות מצד יחידים ומצד משלוחים שלמים, ובמאבק נפגעו אנשי ס"ס ואוקראינים. בתחילת 1943 התארגנה קבוצת מחתרת בקרב אסירי המחנה. ראשי המחתרת היו מבעלי התפקידים הבכירים שבקרב אסירי המחנה, וביניהם בלטו רופא של אנשי הס"ס ד"ר חורונזיצקי, ואחר-כך אף הקאפו הראשי גלבסקי וכן קאפואים וראשי קבוצות עבודה אחרים. מאמצייהם להשיג נשק באמצעות אחד האוקראינים נכשלו, ובעקבות זאת מצא ד"ר חורונזיצקי את מותו. המחתרת הקיפה את האסירים משני מלקי המחנה – המחנה הראשי ו'איזור ההשמדה'. בראש המחתרת ב'איזור ההשמדה' עמד ז'אלו בלוך, מי שהיה קצין יהודי בצבא צ'כוסלובקיה. המחתרת תיכננה להוציא נשק ממחסן הנשק הכללי של הס"ס, לחמש את חברי המחתרת, להשתלט על המחנה ולהורסו, לברוח ליערות ולהצטרף לפרטיזנים. מספר חברי המחתרת בשני חלקי המחנה היה 50-70, אך הניחו שבזמן המרד יצטרפו לבריחה כול האסירים.

סמוך לסיום שריפת הגויות וחיסול המחנה, שמשמעותו גם חיסול האסירים הנותרים, החליטו מפקדי המחתרת לא לדחות עוד את מועד המרד, והוא נקבע ל-2 באוגוסט 1943, בשעות אחרי-הצהריים. בתחילה התנהל המרד לפי התוכנית. בעזרת מפתח מאולתר החלו להוציא בסתר נשק מתוך המחסן ולחלקו בין חברי המחתרת. והנה התעורר חשד שאחד ממפקדי המחנה גילה שמתרחש משהו שאינו כשורה, והוא עלול להזעיק את השומרים

האוקראינים. היה הכרח לירות בו, ורעש הירייה הזעיק את שומרי המחנה ושיבש את המשך הוצאת הנשק וחלוקתו, וכך גם את המשך התוכנית להשתלט על המחנה. חברי המחנתרת שקיבלו לידיהם נשק פתחו באש לעבר אנשי הס"ס והציתו חלק ממבני המחנה. החלה הסתערות המונים לעבר הגדרות ובריחה החוצה. לעבר הבורחים נורתה אש מכול מגדלי השמירה, ורוב הבורחים נפלו באיזור הגדרות ובקרבת המחנה. חלק מהבורחים שהצליחו לפרוץ מהמחנה נתפסו ונורו בידי התגבורות של כוחות ביטחון גרמניים שהוזעקו לאיזור ופתחו במרדף ובסריקות. כ-70 מהבורחים הצליחו להישרד עם השחרור.

במרידה נשרף רוב המחנה, שהיה ברובו בנוי עץ, פרט לתאי הגזים. האסירים שנותרו במקום, חלקם הוצא להורג וחלקם הועסק בפירוק המבנים והגדרות של המחנה ובטישטוש עקבות הפשעים שנעשו במקום. לאחר סיום עבודתם נורו כולם. שטח המחנה נחרש, נזרע ונטעו בו עצים, הוקמה במקום חווה חקלאית ויושבו בה אוקראינים.

שני משפטים של אנשי ס"ס ששירתו בטרבלינקה נערכו ברפובליקה הפדרלית הגרמנית בעיר דיסלדורף. המשפט הראשון נפתח ב-12 באוקטובר 1964 והסתיים ב-24 באוגוסט 1965. הובאו לדין עשרה אנשי ס"ס ובראשם סגן מפקד המחנה קורט פרנץ. ארבעה נאשמים נידונו למאסר עולם, חמישה נידונו למאסר שבין 3-12 שנים ואחד זוכה. משפט טרבלינקה שני שבו הועמד לדין מפקד המחנה פרנץ שטנגל שנתפס בברזיל והוסגר לגרמניה נערך ב-13 במאי – 22 בדצמבר 1970. שטנגל נידון למאסר עולם.

בשנים 1959-1964 הוקם בשטח מחנה טרבלינקה אתר הנצחה לאומי של פולין, בצורת בית-עלמין, ועל מאות האבנים חרוטים שמות המדינות והערים שמהן הובאו לטרבלינקה הקורבנות להשמדה.